

רבי אשתורי הפרחי חלוץ חוקרי ארץ ישראל

אשתורי הפרחי -
הנצחתו אחרי כשבע-מאות שנה
ישראל רוזנסון ויוסי שפניידר

היסטוריה | הגות | ריאליה

בעקבות כנס מחקרי שנערך במכללת אפרתה
במלאת 700 שנה לעליית רבי אשתורי הפרחי לירושלים

עורכים: ישראל רוזנסון ושלמה גליקסברג

הוצאת אפרתה
מיסודה של מכללת אפרתה
ירושלים, תשע"ה (2015)

עריכה לשונית

**ד"ר סיגלית רוזמרין
חנה פורטגנג**

מזכירת המערכת

שלומית זמיר

מסת"ב: 3-14-7234-965-978

©

כל הזכויות שמורות להוצאת אפרתה
מיסודה של מכללת אפרתה

רח' בן יפונה 17

ת"ד 10263 ירושלים 9110201

טל' 02-6717744, פקס' 02-6738660

דוא"ל: efrata@macam.ac.il

עיצוב והפקה:

שילה • ברכץ בית אל

טל' 02-9973875, פקס' 02-9971022, shilo_b@netvision.net.il

תוכן העניינים

7	פתח דבר	
9	הנצחתו אחרי כשבע־מאות שנה - אשתורי הפרחי -	ישראל רוזנסון ויוסי שפנייר
11	רבי אשתורי הפרחי וזיהוי הצמחים - בין חקירה למסירה	חיים צבי אלבום
21	תרומתו של רבי אשתורי הפרחי למחקר עבר הירדן	חיים בן־דוד
32	שיטתו של אשתורי הפרחי וזיהויו את עקרון עם קיסרי בת אדום	אהרן דְמסקי
45	מקרא מגילה בערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון בספר 'כפתור ופרח'	יהודה זולדן
61	על גדר, גדור ועבר הירדן: עיונים בפרשנותו הגאוגרפית של רבי אשתורי הפרחי לספרות חז"ל	ירון זילברשטיין
78	שיטת רבי אשתורי הפרחי בקדושת ארץ ישראל	יצחק ספיר
89	סוגלים סגנוניים בספר 'כפתור ופרח' לרבי אשתורי הפרחי	סיגלית רוזמרין
110	ענייני קדושה בכפתור ופרח: א. תפילותיו של אשתורי הפרחי ב. תפיסת המקום הקדוש של אשתורי הפרחי	ישראל רוזנסון
139	בחינת נוסח פרשני ימי הביניים המצוטטים ב'כפתור ופרח' בהשוואה לפירושיהם בכתבי היד	דוד שניאור
147	שני ראשונים - כה רחוקים, כה קרובים - שקיעין אשתוריים בכתיבתו של יהוסף שווארץ, בעל 'תבואות הארץ'	אבי ששון
165	במפתו וברגליו - על אשתורי הפרחי כגאוגרף היסטורי	עמיחי שוורץ

רשימת המחברים המשתתפים בקובץ

מכללת אורות ישראל	ד"ר חיים צבי אלבוים
המכללה האקדמית כנרת	פרופ' חיים בן דוד
אוניברסיטת בראילן	פרופ' אהרן דמסקי
מפקח מרכזי לתלמוד ותורה שבעל פה במשרד החינוך; מרצה במדרשה לנשים, אוניברסיטת בר אילן	הרב ד"ר יהודה זולדן
מכללת חמדת הדרום	הרב ד"ר ירון זילברשטיין
אוניברסיטת בראילן, מכללת אורות ישראל	ד"ר יצחק ספיר
מכללת אפרתה	ד"ר סיגלית רוזמרין
מכללת אפרתה	פרופ' ישראל רוזנסון
דוקטורנט במחלקה למורשת ישראל באוניברסיטת אריאל בשומרון; מורה לשל"ח במשרד החינוך	עמיחי שורץ
מכללת שאנן	ד"ר דוד שניאור
מכללת אשקלון	ד"ר אבי ששון

אשתורי הפרחי - הנצחתו אחרי כשבע־מאות שנה

ישראל רוזנסון ויוסי שפנייר

הרב אשתורי הפרחי מוכר בעיקר על־פי ספרו הגדול 'כפתור ופרח' העוסק במצוות התלויות בארץ, בערכה ובמעמדה של ארץ־ישראל ובחקירותיו על זיהוי יישוביה - בעיקר המקראיים - וגבולותיה. האישיות שהציגה שילוב נדיר של יכולות מחקריות ותורניות, איננה מוכרת ממקורות התקופה, ואלמלא נותר המפעל - 'כפתור ופרח', ספק אם היינו יודעים על יוזמו ומובילו. גם אם אין ידיעה מדויקת על תאריך עלייתו ארצה, ניתן בהחלט לדבר על שנת 1313 או 1314; וזאת על־פי חשבון פשוט המעוגן בספרו: בשנת 1322 נסתיימה כתיבתו; שנה ויותר ישב בירושלים, שבע שנים סייר בארץ וחקרה; נמצא שלעת הזו מלאו כ־700 שנה לעלייתו. קורותיו ידועות בעיקר מספרו; מוצאו בפלורנצה שבספרד, מילה שהעניקה לשם משפחתו את התרגום העברי 'פרח' - 'פרחי'; ו'אשתורי' שהוא ככל הנראה שם איטלקי, זכה למדרש־לשון פרי עטו: 'איש־תורי' - העוסק בתורה, ונרמז כאן גם עיסוקו ב'לתור את הארץ'.

את 'בית־שאן' תיאר כמקום שבו ביכר לשבת, ובו בחר לכתוב את 'כפתור ופרח'. לא ניכנס כאן לסיבות לבחירתה (ככל הנראה כדי להימנע ממחלוקת), ובצד המאמץ הגדול להכלילה בגבולותיה ההלכתיים של ארץ־ישראל, העמיד גם על מעלותיה, שאותן הביע בחרוזים בהקדמה לחיבור המונומנטלי: "יושבת על מים רבים מי מנוחות / ארץ חמדה מבורכת ושבעת שמחות // כגן ה' תוציא צמחה / ולגן עדן פתחה / [...]" (כפתור ופרח, מהדורת לונץ, עמ' ג). אזכור 'גן־עדן' ממשיך את תיאורו של האמורא ריש לקיש: "גן עדן... אם בארץ ישראל היא בית שאן פתחו...". (בבלי, עירובין יט ע"א). רש"י, מן המרחקים, הסביר את הקשר, "שפירותיו מתוקין מכל ארץ ישראל", ויש בכך הגיון, במיוחד על רקע תמרי בית־שאן, אבל גן־עדן המקראי נקשר בראש ובראשונה למים, והדגשת המים הרבים בבית־שאן בתיאורו של אשתורי עולה בקנה אחד עם הרקע הגיאוגרפי.

אשתורי לא נשכח, הוא זכה להנצחה, גם בשטח, וכצפוי, בעיקר באזור בית־שאן. אפשר משום שבית שאן - עיירת פיתוח נידחת בשנות החמישים, נזקקה לגיבורים, אפשר משום שנתפס כחוקר ידיעת הארץ ולא רק כאישיות תורנית. כיצד הונצח? הנצחה מעניינת קשורה לשמות מעיינות בעמק: 'עין כפתור' ו'עין פרח' בשמורה הסמוכה לכביש עין הנצי"ב-טירת

צבי; ובסמוך ל'מפעלים האזוריים' בבית שאן נמצא 'תל אשתורי', ולידו 'מעייני אשתורי'. מעייני זה הקרוב לבית שאן, הוא במונח מסוים אחד ממעיינותיה של העיר. בימי הביניים, הוא כונה על ידי הגיאוגרפים הערביים 'עין אום אל פלוס', ושם זה התמיד; פירושו, 'אם [=מקור] המטבעות'; ואין זאת אלא שבא להציג סוג מסוים של שפע, המובע בכסף. אשתורי הדגיש שפע במים, 'יושבת על מים רבים'; ריבוי המים מתבטא בריבוי מעיינות, ונעשה עם אשתורי צדק היסטורי-פואטי, שהנצחתו מובעת בשמות מעיינות סמוכים לעירו במועצה המכונה היום 'עמק המעיינות'.

יש בבית שאן רחוב קטן על שמו (וגם בית-ספר); הוא הדין לערים כמו ירושלים ותל אביב. אך בהן מצטלצל השם מנותק מהקשר, ואף בלתי-מובן, כפי שעולה מכתבה ישנה בעיתונות: "האם הכרח הוא להעלות מנככי ההיסטוריה אלף שמות ולכפות אותם על רחובות סתם למגינת לב יושבי הרחוב, ולזלזל בכבוד בעל השם? שמות שצלילים זר ומשונה, כמו אשתורי הפרחי, מייצרים תמיהה וגיחוך וחוסר יחס לשמות ולרחובות גם יחד". (מ' עופר, 'דייסה של רחובות', דבר, 26.2.1954). ראוי כמונח אשתורי הפרחי להנצחה גם ברחובות, אך זיכרונו האותנטי שרוי במימי מעיינות עמק בית שאן - עמק המעיינות, מעיינות שאותם כה אהב.